

Prof. dr hab. Helena Kołakowska-Przełomiec

Wyuczanie się w środowisku żołnierskim stosowania przemocy i zachowań przestępczych

I. Ogólne wiadomości i wyniki różnych badań oraz analiz prowadzonych przez odpowiednie instytucje wojskowe potwierdzają istnienie wśród żołnierzy odbywających zasadniczą służbę wojskową nieformalnych struktur, tzw. „fali”. Fala tworzy pewne normy społeczne, które przyczyniają się do utrwalania nieformalnej struktury w wojsku, podkultury żołnierskiej.

Nieformalny podział żołnierzy według długości stażu służby na tych najmłodszych, nazywanych „kotami” i na starszych, nazywanych „dziadkami” – wiąże się z różnymi obowiązkami dla pierwszych i przywilejami dla drugich. Ustalone przez „falę” zasady życia wojskowego nakładają trudne, dokuczliwe a nawet ciężkie obowiązki na żołnierzy najmłodszych. Nieformalna hierarchia wyróżniająca „dziadków” i „kotów”, zmusza tych ostatnich do uległości tym pierwszym, niejednokrotnie wymuszanej przemocą fizyczną i psychiczną.

Zakłada się, że istnieje możliwość, że w przyszłości gdy „koty” staną się „dziadkami” będą mogli stosować różne formy przemocy wobec następnych pokoleń najmłodszych poborowych świeżo przybywających do wojska. Zaznacza się, że jednak część najmłodszych żołnierzy nie wchodzi w strukturę „fali” i nie stosuje się do jej zasad.

Zwyczaj „fali”, różne obrzędy, symbole bywają też oceniane w kategoriach zabawowych, porównywanych z podobnymi stosowanymi w innych okazjach (np. „juvenalia”, „chrzest morski” itp.).

Ponadto obserwuje się występowanie niektórych zwyczajów „fali” w innych środowiskach niż wojsko, np. w szkołach zawodowych, w internatach, z okazji przyjmowania nowych uczniów¹.

Natomiast przypadki zachowań „fali” naruszające przepisy prawa karnego są raczej tylko marginesowo zaznaczane

II. W całym problemie „fali” występują zagadnienia, na które warto zwrócić szczególną uwagę:

1. W jakiej fazie żołnierskie zabawy – obrzędy, zwyczaje mogą przekształcać się w zachowania opresyjne z używaniem przemocy fizycznej i psychicznej przez jednych żołnierzy wobec drugich.

2. Jakie formy przemocy, stosowanej przez niektórych żołnierzy wobec kolegów, przekształcają się w czyny o charakterze przestępczym, naruszające przepisy prawa karnego.

¹ Por. B. Hołyst: *Wiktymologia*, Warszawa 1997, s. 346-358.

3. Jak przebiega proces wyuczania się przez żołnierzy zachowań z użyciem przemocy fizycznej i psychicznej i zachowań o charakterze przestępczym, stosowanych wobec kolegów.

4. Czy wyuczone w trakcie odbywania zasadniczej służby wojskowej zachowania z użyciem przemocy fizycznej i psychicznej wobec kolegów i wyuczone zachowanie o charakterze przestępczym mogą być stosowane później w dalszym życiu młodych mężczyzn, wobec już innych osób.

Powyższe zagadnienia raczej nie są bliżej analizowane w dotychczasowych badaniach. A nasuwają się po zapoznaniu się z wynikami badań przeprowadzonych we wrześniu 1998 r. w trzech jednostkach wojskowych².

Badaniami objęto 242 żołnierzy zasadniczej służby wojskowej, o stażu służby wynoszącym do 6 miesięcy, od 6 do 12 miesięcy i powyżej 12 miesięcy.

Odbywający służbę wojskową żołnierze przyznali się w anonimowej ankiecie, że byli ofiarami następujących form przemocy fizycznej i psychicznej stosowanej wobec nich przez kolegów.

Doświadczenie przemocy w ocenie badanych żołnierzy.

Formy przemocy	Procent będących ofiarami tych czynów
Wymuszanie na „młodych” żołnierzach posług:	
– obciążanie wszystkimi pracami porządkowymi i gospodarczymi „młodego” żołnierza	73,1
– usługiwanie na rzecz „starego” żołnierza – kupowanie mu papierosów piwa oraz innych rzeczy	45,4
– przynoszenie „staremu” żołnierzowi kolacji	59,0
Wymuszanie na „młodych” żołnierzach przywilejów:	
– egzekwowanie pierwszeństwa dla siebie w spożywaniu posiłku	64,8
– rezerwowanie dla siebie lepszych miejsc w świetlicy przed telewizorem	47,9
– pukanie „młodych” żołnierzy do własnej izby	52,0
– meldowanie się „starszemu” żołnierzowi	48,3
Wymuszanie na „młodych” żołnierzach ćwiczeń fizycznych:	
– wykonywanie tzw. „pompek”	66,5
– wykonywanie uciążliwych ćwiczeń (z elementami wyposażenia osobistego itp.)	23,9

² J. Fabisiak: *Przemoc w wojsku w aspekcie funkcjonowania podkultury żołnierskiej* (nie publikowana praca magisterska), Pułtusk 1999.

Doświadczenie przemocy w ocenie badanych żołnierzy. c.d.

Formy przemocy	Procent będących ofiara- m tych czynów
– wymuszanie na „młodych” żołnierzach uległości – np.: obciążanie dodatkowymi pracami, służbami	51,6
– używanie wulgarnych słów, obraźliwych określeń i porównań	57,8
– rozpowszechnianie kłamstw o innych	22,7
– kłótnia z kolegą	35,9
– bicie całą grupą jednej osoby	13,6
– bicie tak silnie, że ktoś odnosi obrażenia ciała	7,4
– zaczepianie i pobicie bez powodu	11,5
– zadawanie uderzeń typu: „karczycha”, „parole”, „kolty”	48,7
– używanie w czasie bójki ostrych narzędzi	4,6
– wywoływanie zastraszenia u jednej osoby lub grupy osób – np.: grożenie użyciem gazu, noża, żyletki lub podobnych narzędzi	6,6
– grożenie użyciem pistoletu	4,1
– przymuszanie innych do zrobienia czegoś, na co oni nie mają ochoty	46,2
– kradzież rzeczy osobistych	47,5
– zabieranie komuś rzeczy lub pieniędzy, używając siły lub grożąc jej użyciem	10,7

Z powyższego zestawienia wynika, że w czasie odbywania zasadniczej służby wojskowej, część żołnierzy staje się ofiarami przemocy fizycznej i psychicznej stosowanej wobec nich przez kolegów. Najczęściej są to wymuszenia różnych usług, przywilejów, uciążliwych ćwiczeń fizycznych. Jednak aż 10 spośród wskazanych form przemocy stanowią czyny mające charakter przestępczy (pozycja 14-23 wykazu)

Wskazane zachowanie o charakterze przestępczym wyczerpują być może dyspozycje niektórych artykułów kodeksu karnego (według nowego kodeksu karnego z 1997 r. są to artykuły 158, 159, 190, 191, 217, 278, 289).

Zachowania o charakterze przestępczym stosowane przez niektórych żołnierzy wobec kolegów to najczęściej: bicie i pobicie (art. 158 kk), nawet z użyciem ostrych narzędzi (art. 159), naruszenie nietykalności cielesnej poprzez stosowanie tzw. „karczycha”, „koltów”, „parole” – polegających na uderzeniach otwartą dłońią w kark, w uszy, w czoło, inne pobicia bez powodu (art. 217 kk).

Stosowanie gróźb użycia noża, gazu, żyletki, a nawet pistoletu oraz przymuszenie (art. 190, 191 kk).

Kradzież rzeczy osobistych (art. 278 kk) i nawet kradzież rozbójnicza rzeczy lub pieniędzy (art. 280 kk).

Procent żołnierzy którzy byli ofiarami poszczególnych przestępstw oscyluje w granicach od 4,1% do 48,7%,

III. Proces wyuczania się zachowań z użyciem przemocy i zachowań o charakterze przestępczym można próbować prześledzić w oparciu o kilka danych dotyczących 119 żołnierzy, których staż służby wynosi ponad 12 miesięcy. Ta część żołnierzy zna najlepiej działanie zwyczajów panujących w wojsku, byli bowiem kiedyś najmłodszymi „kotami”, a są najstarszymi „dziadkami”. Uzyskane od nich informacje mogą być więc odnoszone do innych populacji żołnierskich.

Badani żołnierze o najdłuższym stażu służby udzielali odpowiedzi na pytanie, czy byli ofiarami lub sprawcami zachowań z użyciem przemocy fizycznej i psychicznej wobec kolegów.

Okazało się, że wśród nich można wyodrębnić cztery grupy:

Pierwsza grupa, stanowiąca 30% badanych, obejmuje tych, którzy nigdy nie byli obciążeni przemocą, to znaczy nigdy nie byli ofiarami i sami nie stosowali przemocy. Jednak brak szczegółowych danych i informacji nie pozwala na ocenę jak zachowywali się i funkcjonowali w całej zbiorowości żołnierskiej aby uniknąć przemocy i samemu jej nie stosować.

Druga grupa, stanowiąca 17,6% badanych, obejmuje tych żołnierzy, którzy byli tylko ofiarami różnych form przemocy stosowanych wobec nich przez kolegów. Sami nigdy nie stosowali przemocy fizycznej lub psychicznej wobec innych. Można więc sądzić, że ci żołnierze nie poddali się wpływom „uczenia się” stosowania różnych form przemocy mimo, że sami byli jej ofiarami.

Trzecia najmniejsza grupa, stanowiąca 7,5% badanych, obejmuje tych żołnierzy, którzy byli tylko sprawcami przemocy, nigdy jej ofiarami. Można przypuszczać, że są to żołnierze, którzy już przed rozpoczęciem zasadniczej służby wojskowej stykali się z różnymi formami przemocy fizycznej i psychicznej, z negatywnymi zachowaniami. Znajomość takich zachowań, umiejętność ich stosowania wnieśli do życia żołnierskiego.

Czwartą największą grupę, obejmującą 44,5% badanych, stanowią ci żołnierze, którzy byli ofiarami przemocy stosowanej wobec nich, ale też i sami stosowali przemoc wobec kolegów. Można więc przypuszczać, że ta część żołnierzy w czasie odbywania zasadniczej służby wojskowej uczestnicząc w nieformalnych strukturach życia żołnierskiego, „wyuczyła się” stosowania różnych form przemocy fizycznej i psychicznej i różnych negatywnych zachowań, nawet o charakterze przestępczym.

Czy wyuczone zachowania będą jednak miały jakiś trwalszy charakter i zastosowanie w dalszym życiu tych młodych mężczyzn – jest pytaniem otwartym. Problem jednak istnieje i wymaga uwagi.